ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (έκτο τμήμα)
της 5ης Οκτωβρίου 1988 *

Στην υπόθεση 196/87,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του Raad van State των Κάτω Χωρών προς το Δικαστήριο, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, με την οποία ζητείται στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιον του παραπέμποντος δικαστηρίου μεταξύ

Udo Steymann, κατοίκου Άμστερνταμ,

και

Staatssecretaris van Justitie,

η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία της Συνθήκης ΕΟΚ, και ιδίως των άρθρων 2, 59 και 60,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (έκτο τμήμα)

συγκείμενο από τους O. Due, πρόεδρο τμήματος, T. Koopmans, K. Bahlmann, K. N. Κακούρη και T. F. O'Higgins, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. Darmon
γραμματέας: D. Louterman, υπάλληλος διοικήσεως

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

— η ολλανδική κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον E. F. Jacobs, γενικό γραμματέα του Υπουργείου Εξωτερικών, για την έγγραφη διαδικασία και, για την προφορική διαδικασία, από τον A. Fierstra,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από το νομικό της σύμβουλο E. Lasnet και τον P. J. Kuyper, μέλος της νομικής της υπηρεσίας,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ολλανδική.

έχοντας υπόψη την έκθεση για την επ' ακροατηρίου συζήτηση και κατόπιν της προφορικής διαδικασίας της 4ης Μαΐου 1988,

αφού άκουσε το γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του στη συνεδρίαση της 5ης Ιουλίου 1988,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με Διάταξη της 3ης Ιουνίου 1987, που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 24 Ιουνίου 1987, το Raad van State των Κάτω Χωρών υπέβαλε, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, τρία προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία των άρθρων 2, 59 και 60 της Συνθήκης ΕΟΚ.

2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ του Udo Steymann και του Staatssecretaris van Justitie και αφορούν, στην ουσία, το σε ποιο μέτρο, δραστηριότητες ασκούμενες υπό την ιδιότητα μέλους θρησκευτικής κοινότητας μπορούν να χαρακτηρισθούν ως οικονομικές δραστηριότητες ή ως υπηρεσίες, κατά την έννοια των προαναφερθεισών διατάξεων της Συνθήκης.

3 Ο προσφεύγων της κύριας δίκης, Steymann, γερμανός υπήκοος, εγκαταστάθηκε στις Κάτω Χώρες στις 26 Μαρτίου 1983. Εργάστηκε εκεί επί μικρή περίοδο ως μισθωτός υδραυλικός. Στη συνέχεια, κατέστη μέλος της θρησκευτικής κοινότητας « De Stad Rajneesh Neo-Sannyas Commune » (στο εξής: κοινότητα Bhagwan), η οποία εξασφαλίζει την οικονομική της ανεξαρτησία χάρις σε εμπορικές δραστηριότητες, όπως η εκμετάλλευση δισκοθήκης, πρατηρίου ποτών και αυτομάτου πλυντηρίου.

4 Βάσει της συμμετοχής του στη ζωή της κοινότητας Bhagwan, ο προσφεύγων εκτελεί ορισμένες υδραυλικές εργασίες στο κτίριο αυτής της κοινότητας, καθώς και οικοκυρικές εργασίες γενικής φύσεως. Συμμετέχει, εξάλλου, στην εμπορική δραστηριότητα της κοινότητας. Ανεξαρτήτως της φύσεως και της εκτάσεως των δραστηριοτήτων του, η κοινότητα ανταποκρίνεται, εν πάση περιπτώσει, στις υλικές ανάγκες του ενδιαφερομένου.

5 Στις 28 Αυγούστου 1984, ο Steymann ζήτησε άδεια διαμονής στις Κάτω Χώρες, για να μπορέσει να ασκεί μισθωτή δραστηριότητα. Ο αρχηγός της τοπικής αστυνομίας αρνήθηκε να του χορηγήσει αυτή την άδεια. Ο ενδιαφερόμενος υπέβαλε αίτηση αναθεωρήσεως αυτής της αρνητικής αποφάσεως προς το Staatssecretaris van Justitie· με απόφαση της 20ής Δεκεμβρίου 1985, η αίτησή του απορρίφθηκε με την αιτιολογία, μεταξύ άλλων, ότι δεν ασκούσε μισθωτή δραστηριότητα και, συνεπώς, δεν είχε την ιδιότητα του προνομιούχου υπηκόου ΕΟΚ, κατά την έννοια της ολλανδικής νομοθεσίας περί αστυνομίας αλλοδαπών.

6 Στις 8 Ιανουαρίου 1986, ο Steymann άσκησε προσφυγή κατά της προαναφερθείσας αποφάσεως του Staatssecretaris van Justitie ενώπιον του Raad van State, υποστηρίζοντας ότι, ως μέλος της κοινότητας Bhagwan, είναι αποδέκτης υπηρεσιών εκ μέρους της κοινότητας και παρέχων υπηρεσίες υπέρ της κοινότητας. Το εθνικό δικαστήριο ανέστειλε τη διαδικασία και υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

« 1) Υφίσταται οικονομική δραστηριότητα ή υπηρεσία, κατά την έννοια της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, όταν πρόκειται περί δραστηριοτήτων που συνίστανται στην — και συγχέονται παντελώς με τη — συμμετοχή σε κοινότητα η οποία στηρίζεται σε θρησκεία ή σε άλλη θρησκευτική ή φιλοσοφική δοξασία και στην τήρηση των αρχών που απορρέουν από αυτήν και έχουν ως αντικείμενο την αμοιβαία παροχή ορισμένων ωφελημάτων;

2) Έχουν τα άρθρα 59 και 60 της Συνθήκης ΕΟΚ την έννοια ότι δεν πρέπει να γίνεται λόγος περί παροχής υπηρεσιών, κατά την έννοια της εν λόγω Συνθήκης, όταν ένας υπήκοος κράτους μέλους μεταβαίνει στο έδαφος άλλου κράτους μέλους για να διαμείνει εκεί επί αόριστη διάρκεια — εγκαθιστώντας, μ' αυτή του την ενέργεια, την κύρια κατοικία του σ' αυτό το άλλο κράτος μέλος —, ενώ χρονικός περιορισμός αυτής της διαμονής δεν προκύπτει ούτε από τη φύση των παρεχόμενων υπηρεσιών;

3) Έχουν τα προαναφερθέντα άρθρα 59 και 60 της Συνθήκης την έννοια ότι δεν πρέπει να γίνεται λόγος περί αποδοχής υπηρεσιών κατά την έννοια της εν λόγω Συνθήκης όταν ένας υπήκοος κράτους μέλους μεταβαίνει στο έδαφος άλλου κράτους μέλους για να διαμείνει εκεί επί αόριστη διάρκεια — καθιστώντας, μ' αυτή του την ενέργεια, την κύρια κατοικία του σ' αυτό το άλλο κράτος μέλος —, ενώ χρονικός περιορισμός αυτής της διαμονής δεν προκύπτει ούτε από τη φύση των υπηρεσιών των οποίων είναι αποδέκτης; »

7 Στην έκθεση για την επ' ακροατηρίου συζήτηση αναπτύσσονται διεξοδικώς τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς, καθώς και οι παρατηρήσεις που κατατέθηκαν στο Δικαστήριο. Τα στοιχεία αυτά του φακέλου δεν επαναλαμβάνονται πιο κάτω παρά μόνο καθόσον απαιτείται για να σχηματίσει κρίση το Δικαστήριο.

Επί του πρώτου ερωτήματος

8 Το πρώτο ερώτημα αφορά, στην ουσία, το σε ποιο μέτρο, δραστηριότητες που ασκούν τα μέλη κοινότητας, ερειδόμενης σε θρησκεία ή άλλη θρησκευτική ή φιλοσοφική δοξασία, στο πλαίσιο δραστηριοτήτων, ιδίων μιας τέτοιας κοινότητας, μπορούν να χαρακτηρισθούν ως οικονομικές δραστηριότητες, κατά την έννοια της Συνθήκης ΕΟΚ.

9 Σχετικώς, πρέπει να γίνει δεκτό προκαταρκτικώς ότι, λαμβανομένων υπόψη των στόχων της Κοινότητας, η συμμετοχή σε κοινότητα, ερειδόμενη σε θρησκεία ή άλλη θρησκευτική ή φιλοσοφική δοξασία δεν υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου παρά στο μέτρο που μπορεί να θεωρηθεί ως οικονομική δραστηριότητα, κατά την έννοια του άρθρου 2 της Συνθήκης.

10 Όπως έκρινε το Δικαστήριο, με την απόφαση της 14ης Ιουλίου 1976 (13/76, Donà κατά Mantaro, Rec. 1976, σ. 1333), η παροχή μισθωτής εργασίας ή η παροχή αμοιβομένων υπηρεσιών πρέπει να θεωρείται ως οικονομική δραστηριότητα, κατά την έννοια της προαναφερθείσας διάταξης της Συνθήκης.

11 Όσον αφορά τις δραστηριότητες που αφορά η κύρια δίκη στην προκειμένη περίπτωση, προκύπτει από τη δικογραφία ότι οι εν λόγω δραστηριότητες περιλαμβάνουν εργασίες εκτελούμενες στους κόλπους και για λογαριασμό της κοινότητας Bhagwan, στο πλαίσιο της ασκήσεως, από αυτή την κοινότητα, των εμπορικών της δραστηριοτήτων. Φαίνεται ότι οι εργασίες αυτές κατέχουν αρκετά σημαντική θέση στον τρόπο ζωής της κοινότητας Bhagwan και ότι τα μέλη της δεν απαλλάσσονται αυτών των εργασιών παρά σε ειδικές περιπτώσεις. Από την πλευρά της, η κοινότητα Bhagwan ικανοποιεί τις υλικές ανάγκες των μελών της, συμπεριλαμβανομένου του χαρτζιλικιού, ανεξαρτήτως της φύσεως και της εκτάσεως των εργασιών που τα μέλη της εκτελούν.

12 Σε περίπτωση, όπως η αναφερομένη από το εθνικό δικαστήριο, δεν μπορεί να αποκλεισθεί a priori ότι οι εκτελούμενες από τα μέλη αυτής της κοινότητας εργασίες συνιστούν οικονομική δραστηριότητα, κατά την έννοια του άρθρου 2 της Συνθήκης. Πράγματι, στο μέτρο που οι εργασίες αυτές, οι οποίες τείνουν στο να διασφαλίσουν την οικονομική ανεξαρτησία της κοινότητας Bhagwan, συνιστούν ουσιώδες στοιχείο της συμμετοχής στην εν λόγω κοινότητα, οι χορηγούμενες από αυτήν παροχές στα μέλη της μπορούν να θεωρηθούν ως έμμεσο αντάλλαγμα των εργασιών τους.

13 Εντούτοις, πρέπει να παρατηρηθεί, όπως έκρινε το Δικαστήριο με την απόφαση της 23ης Μαρτίου 1982 (53/81, Levin, Συλλογή 1982, σ. 1035), ότι οι εργασίες πρέπει να είναι πραγματικές και γνήσιες και όχι φύσεως τέτοιας ώστε να εμφανίζονται ως καθαρώς περιθωριακές και επουσιώδεις. Και το εθνικό δικαστήριο διαπίστωσε ότι, στην προκειμένη περίπτωση, οι εργασίες ήταν πραγματικές και γνήσιες.

14 Υπ' αυτές τις συνθήκες, πρέπει να δοθεί στο πρώτο ερώτημα η απάντηση ότι το άρθρο 2 της Συνθήκης ΕΟΚ έχει την έννοια ότι συνιστούν οικονομικές δραστηριότητες οι δραστηριότητες που αναπτύσσουν τα μέλη κοινότητας η οποία στηρίζεται σε θρησκεία ή σε άλλη θρησκευτική ή φιλοσοφική δοξασία, στο πλαίσιο των εμπορικών δραστηριοτήτων που ασκεί αυτή η κοινότητα, στο μέτρο που οι χορηγούμενες από την κοινότητα στα μέλη της παροχές μπορούν να θεωρηθούν ως το έμμεσο αντάλλαγμα πραγματικών και γνησίων δραστηριοτήτων.

Επί του δευτέρου και τρίτου ερωτήματος

15 Το δεύτερο και τρίτο ερώτημα θέτουν το ζήτημα αν, στην ουσία, τα άρθρα 59 και 60 της Συνθήκης αφορούν την κατάσταση υπηκόου κράτους μέλους, ο οποίος μεταβαίνει στο έδαφος άλλου κράτους μέλους και εγκαθιστά σ' αυτό την κυρία του κατοικία, για να παράσχει ή να αποδεχθεί παροχές υπηρεσιών επί αόριστη διάρκεια.

16 Σχετικώς, η ολλανδική κυβέρνηση και η Επιτροπή παρατήρησαν, ορθώς, ότι τα άρθρα 59 και 60 της Συνθήκης δεν έχουν εφαρμογή σε μια τέτοια περίπτωση. Πράγματι, όπως προκύπτει από την ίδια τη διατύπωση του άρθρου 60, μια δραστηριότητα που ασκείται διαρκώς ή, εν πάση περιπτώσει, χωρίς δυνάμενο να προβλεφθεί περιορισμό διαρκείας δεν μπορεί να υπάγεται στις κοινοτικές διατάξεις περί παροχής υπηρεσιών. Αντιθέτως, τέτοιες δραστηριότητες μπορούν να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής, ανάλογα με την περίπτωση, των άρθρων 48 έως 51 και 52 έως 58 της Συνθήκης.

17 Πρέπει, επομένως, να δοθεί στο δεύτερο και τρίτο ερώτημα η απάντηση ότι τα άρθρα 59 και 60 της Συνθήκης ΕΟΚ δεν αφορούν την κατάσταση υπηκόου κράτους μέλους, ο οποίος μεταβαίνει στο έδαφος άλλου κράτους μέλους και εγκαθιστά εκεί την κύρια κατοικία του, για να παράσχει εκεί τις υπηρεσίες του, ή για να επωφεληθεί εκεί της παροχής υπηρεσιών επ' αόριστον.

Επί των δικαστικών εξόδων

18 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Ολλανδική ουβέρνηση και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων που κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης το χαρακτήρα παρεμπίπτοντος, που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (έκτο τμήμα),

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε, με Διάταξη της 3ης Ιουνίου 1987, το Raad van State των Κάτω Χωρών, αποφαίνεται:

1) Το άρθρο 2 της Συνθήκης ΕΟΚ έχει την έννοια ότι συνιστούν οικονομικές δραστηριότητες οι δραστηριότητες που αναπτύσσουν τα μέλη κοινότητας η οποία στηρίζεται σε θρησκεία ή σε άλλη θρησκευτική ή φιλοσοφική δοξασία, στο πλαίσιο των εμπορικών δραστηριοτήτων που ασκεί αυτή η κοινότητα, στο μέτρο που οι χορηγούμενες από την κοινότητα στα μέλη της παροχές μπορούν να θεωρηθούν ως το έμμεσο αντάλλαγμα πραγματικών και γνησίων δραστηριοτήτων.

2) Τα άρθρα 59 και 60 της Συνθήκης ΕΟΚ δεν αφορούν την κατάσταση υπηκόου κράτους μέλους, ο οποίος μεταβαίνει στο έδαφος άλλου κράτους μέλους και εγκαθιστά εκεί την κύρια κατοικία του, για να παράσχει εκεί τις υπηρεσίες του, ή για να επωφεληθεί εκεί της παροχής υπηρεσιών επ' αόριστον.

Due Koopmans

Bahlmann Κακούρης O'Higgins

Δημοσιεύτηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 5 Οκτωβρίου 1988.

Ο γραμματέας

J.-G. Giraud

Ο πρόεδρος του έκτου τμήματος

O. Due